Eduskunnan perustuslakivaliokunnalle

Perustuslakivaliokunta on pyytänyt lausuntoani hallituksen esityksestä laeiksi esitutkintalain, oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain ja eräiden muiden lakien muuttamisesta (HE 138/2026). Olen oikeusministeriön toimeksiannosta toiminut selvitysmiehenä selvitettäessä mahdollisuutta laajentaa asianosaisten velvollisuutta esittää todistelua määräajassa rikosasiassa (OM 2024:26). Todisteiden esittämisen rajoittamista eli *todisteprekluusiota* koskevaa lainsäädäntöä olen tarkastellut jo aikaisemmassa lainvalmisteluvaiheessa. En katso toimeksiannon aiheuttavan estettä antaa perustuslakivaliokunnan pyytämää lausuntoa, mutta tuon tässä yhteydessä kuitenkin esille aiemman osallistumiseni lainvalmisteluun.

Keskeiset muutokset

Lakiesitykseen sisältyy useita lainmuutoksia esitutkintalakiin. Muutokset koskevat asianomistajan korvausvaatimusten selvittämättä jättämistä rajatuissa tilanteissa, kirjaamisvelvollisuuden täsmentämistä määrätyiltä osin, prosessiedunvalvojan palkkion korvausvelvollisuutta takaisin valtiolle, äänitallenteen tekemistä esitutkintakuulustelusta ja avustajan velvollisuutta antaa loppulausunto esitutkinnassa, jos siihen varataan tilaisuus.

Lisäksi lakiin lisättäisiin perusteet, joilla esitutkintatoimenpiteitä voitaisiin laittaa tärkeysjärjestykseen. Lakiin myös kirjattaisiin niin sanottu tarkoituksenmukaisuusperiaate, jonka mukaan esitutkinta tulee toimittaa mahdollisimman tarkoituksenmukaisella tavalla ottaen huomioon siihen osallistuvien oikeudet. Esitutkintalakiin ja oikeudenkäyntiä rikosasioissa koskevaan lakiin kirjattaisiin niin sanottu lapsiolettama siitä, että jos ei ole varmuutta siitä, onko henkilö täyttänyt 18 vuotta, hänen oletetaan olevan lapsi.

Oikeudenkäymiskaareen lisättäisiin mahdollisuus käyttää niin sanottua saatavillaolohaastetta. Tällöin epäillylle annettaisiin tieto esitutkinnassa ajankohdasta, jolloin asiakirjat ovat noudettavissa tuomioistuimen kansliasta. Lisäksi asiamiestiedoksiantoa laajennettaisiin. Kumpaakin menettelyä voitaisiin käyttää rikosasiassa, josta säädetty enimmäisrangaistus on enintään neljä vuotta vankeutta.

Periaatteellisesti merkittävin lakiesitys sisällyttäisi todisteprekluusion lakiin oikeudenkäynnistä rikosasioissa. Käräjäoikeus voisi harkinnanvaraisesti määrätä prekluusiosta rikosasioissa, joissa toimitetaan valmisteluistunto tai erityisestä syystä muutoinkin. Hovioikeudessa todisteprekluusio

olisi voimassa suoraan lain nojalla. Todisteprekluusio vaikuttaisi myös ylimääräiseen muutoksenhakuun, jolloin vastaavasti rajattaisiin uusien todisteiden esittämistä ilman pätevää syytä.

Esitutkintalakiin esitetyt muutokset eivät nähdäkseni anna aihetta tarkempaan arviointiin perus- ja ihmisoikeusvelvoitteiden kannalta. Muutokset koskevat esitutkintamenettelyn yksityiskohtia, joihin ei sisälly mitään periaatteellisesti merkittävää. Olen esitutkintalakiin tehtyjä esityksiä arvioinut lausunnossani, jonka olen laatinut Eduskunnan lakivaliokunnalle. Tässä lausunnossa keskityn arvioimaan saatavillaolohaastetta ja todisteprekluusiota.

Saatavillaolohaaste

Hallituksen esityksessä 138/2026 on esitetty niin sanotun saatavillaolohaasteen käyttöönottoa. Tämä tarkoittaisi sitä, että epäillylle ilmoitettaisiin jo esitutkintavaiheessa, milloin ja minkä tuomioistuimen kansliasta haaste ja muu tiedoksiannettava asiakirja ovat saatavana. Tiedoksiannettavat asiakirjat toimitetaan lisäksi epäillyn ilmoittamaan osoitteeseen. Asiakirjat on toimitettava niin hyvissä ajoin, että vastaajalla on riittävästi aikaa valmistella puolustustaan ennen käsittelyä tuomioistuimessa. Hänen oletetaan saaneen tiedon asiakirjoista seitsemäntenä päivänä siitä, kun asiakirjat ovat tulleet saataville, ellei muuta näytetä. Esitetty menettely vastaa Ruotsissa käytössä ollutta saatavillaolohaastetta. Menettelyä voitaisiin käyttää varsin vakavissakin rikosasioissa, koska rangaistuasteikko ulottuu neljään vuoteen vankeutta.

Saatavillaolohaaste liittyy keskeiseen oikeudenkäynnin vaiheeseen eli tiedoksiantoon. Oikeudenkäynnin kannalta on olennaista, että asianosainen saa tiedon häntä koskevasta asiasta, mitä vaatimuksia häntä kohtaan esitetään ja millä perustein. Mikäli asiassa on tarkoitus järjestää suullinen käsittely, asianosaisen on saatava tieto myös käsittelyn ajankohdasta ja paikasta. Rikosasiassa edellytetään vielä sitä, että tiedonsaanti tapahtuu riittävän ajoissa, jotta syytetyllä on riittävästi aikaa ja edellytykset valmistella puolustustaan (Euroopan ihmisoikeussopimus 6 artikla 3 b).

Saatavillaolohaaste on suunnattu käytettäväksi etenkin kirjallisessa menettelyssä ja poissaolokäsittelyssä (ROL 8:11). Prosessilajit on suunnattu tunnustettuihin rikosasioihin, joskin poissaolokäsittely on mahdollista jonkin verran laajemmin ja myös asioissa, joissa käsittely ei edellytä syytetyn paikallaoloa. Jos syytetty on haastettu poissaolon uhalla eikä hän ole tunnustanut tekoa, syyteasiaan liittyvän näytön pitää olla yksiselitteistä ja esitettävissä syytetyn läsnäolosta riippumatta.[1] Saatavillaolohaasteen tosiasiallisen käyttöalan kannalta on merkittävää, että kesäkuun alusta 2026 voimaantullut lainmuutos (2026/270) on laajentanut merkittävästi poissalokäsittelyn ja kirjallisen rikosprosessin soveltamisalaa.[2] On oletettavaa, että kirjallisessa rikosprosessissa ja poissaolokäsittelyssä käsiteltävien rikosasioiden osuus tulee nousemaan huomattavasti. On myös todennäköistä, että alkuvaiheessa menettelyihin liittyvät ongelmat, kuten esimerkiksi rajanveto siitä, mikä rikosasia sopii poissaolokäsittelyyn syytetyn kiistämisestä huolimatta, tulevat korostumaan.

---

[1] Ks. KKO 1997:128, KKO 2006:50 ja KKO 2022:34. Tapauksessa KKO 2022:79 todettiin, että poissaolokäsittely ei ole sovellettavissa rikoksiin, jotka rangaistusasteikkonsa puolesta edellyttävät syytetyn henkilökohtaista läsnäoloa (ROL 8:3). KKO totesi ratkaisussa myös, että poissaolokäsittelyn edellytyksiä tulee tulkita suppeasti, koska poissaolokäsittely merkitsee poikkeusta pääsäännöstä eli syytetyn henkilökohtaisesta läsnäolosta (kohta 28). Poissaolokäsittely soveltuu tapauksiin, joissa todistelu ei ole laajaa tai ristiriitaista.

[2] Ks. HE 188/2025.

Saatavillaolohaaste merkitsee käytännössä sitä, että tuomioistuin ei huolehdi haastamisesta, vaan toimittaa haasteen ja muut tarvittavat asiakirjat kansliaan saataville ajankohtana, jonka esitutkintaviranomainen on ilmoittanut epäillylle. Koska asianosaisen oletetaan saaneen tiedon asiakirjoista seitsemäntenä päivänä saataville asettamisesta, tosiasiallisesta tiedonsaannista ei mitenkään varmistuta. Asiakirjat toimitetaan asianosaisen osoitteeseen, mutta merkittävä osa rikosasioiden syytetyistä on henkilöitä, joita postilähetykset eivät tavoita. Notorisena voidaan pitää myös sitä, että osa postilähetyksistä häviää matkalla tarkoitettuun osoitteeseen. Saatavillaolohaaste ei siten johda välttämättä tosiasialliseen tiedoksiantoon, kuten haastemiestiedoksianto. Haastemiestiedoksianto voidaan toimittaa jatkossa puhelimitse kirjallisessa rikosprosessissa tai poissaolokäsittelyssä käsiteltävissä rikosasioissa (OK 11:3b.1). Puhelintiedoksiannossa kuitenkin edellytetään, että haastemies tavoittaa puhelimella asianosaisen ja antaa tiedoksi asiakirjan sisällön.

Saatavillaolohaasteen ongelmana on, että tiedoksiannon tosiasiallisesta toteutumisesta ei varmistuta. Tiedoksiannosta käytännössä huolehtii tuomioistuimen sijasta esitutkintaviranomainen. Tuomioistuin ei suorita arviointia siitä, ymmärtääkö haastamisen kohde asian merkityksen ja onko hän esimerkiksi oikeudenkäyntiavustajan tarpeessa. Kun haastemies suorittaa tiedoksiannon, tämänkaltaiset seikat tulevat tuomioistuimen tietoon. Esitutkintaviranomaisella on edellytykset henkilön olosuhteiden arvioimiseen, mutta sitä koskevat havainnot tuskin välittyvät tuomioistuimelle. Periaatteelliselta kannalta voidaan pitää ongelmallisena, että oikeudenkäynnin keskeinen vaihe eli tiedoksianto ulkoistetaan asiaa käsittelevältä tuomioistuimelta. Tuomioistuimella, jonka vastuulla oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin järjestäminen on, pystyy varmistumaan vain välillisesti siitä, että asianosainen on saanut tiedon vireillä olevasta asiasta ja kutsun käsittelyyn.

Jotta saatavillaolohaaste saataisiin toteutettua toimivalla tavalla, edellyttää se pitkälle vietyä yhteistyötä esitutkintaviranomaisen, syyttäjän ja tuomioistuimen kesken. Muutoin esitutkintaviranomaisella ei ole edellytyksiä arvioida, kauanko syyteharkinta kestää, milloin asia tulee tuomioistuimessa vireille ja milloin tiedoksiantoon tarvittavat asiakirjat ovat valmiina. Saatavillaolohaasteen käyttöönotto edellyttäisi käytännössä aikatauluista sopimista siten, että esitutkintaviranomainen voi ilmoittaa tosiasiassa toteutuvan ajankohdan. Aikataulusta sopimista vaikeuttanee se, että sopiminen ja aikatauluihin sitoutuminen vaatii kahden viranomaisen ja tuomioistuimen yhteistoimintaa. Jos sovitussa aikataulussa ei pysytä, mikä ei oikeudenkäynnissä ole mitenkään poikkeuksellista, tiedoksianto joudutaan toimittamaan haastemiestiedoksiantona. Yhteistyön reunaehtoihin vaikuttaa merkittävällä tavalla edellytykset tuomioistuimen puolueettomuudesta ja riippumattomuudesta, jotka on turvattu perustuslaissa. Ulkopuolinen taho ei voi tuomioistuinkokoonpanoa sitovalla tavalla määrätä käsittelyaikataulusta eikä siitä, millä uhalla asianosainen haastetaan käsittelyyn. Tämä näkökohta vaikeuttaa yhteistyötä, koska esimerkiksi käräjäoikeuden hallinto tai tuomioistuinvirasto eivät voi puuttua yksittäisen tapauksen lainkäytöllisiin ratkaisuihin.

Pidän ilmeisenä, että saatavillaolohaasteen laajamittainen käyttö tulee aiheuttamaan ongelmia tosiasiallisessa tiedonsaannissa. Koska tosiasiallisesta tiedoksiannosta ei varmistuta, osa tuomituista saa tiedon käsittelystä jälkikäteen esimerkiksi täytäntöönpanon alkaessa. He saattavat tällöin aktivoitua asiassaan ja ryhtyä ylimääräiseen muutoksenhakuun. Tällöin vähäinen resurssisäästö tiedoksiantovaiheessa johtaa uuteen oikeudenkäyntiin, ensi vaiheessa ylimääräiseen muutoksenhakuun ja siihen liittyvään tiedoksiantomenettelyn jälkikäteiseen arviointiin. Myöhemmässä vaiheessa ylimääräisen muutoksenhaun osoittautuessa tulokselliseksi, asia voidaan joutua käsittelemään uudelleen käräjäoikeudessa. Tähän kokonaisuuteen sitoutuvat resurssit ovat moninkertaiset suhteutettuna tiedoksiantoon haastemiestyönä.

Yksityiskohtana saatavillaolohaasteen ongelmista nostan esille vielä sen, että poissaolokäsittely edellyttää istuntoajan ja -paikan ilmoittamista asianosaisille. Esitutkintaviranomainen ei voine sitä etukäteen ilmoittaa, jolloin istuntoajankohta on ilmoitettava asianosaiselle joko osana kansliassa saatavilla olevia asiakirjoja tai erikseen. Erikseen tapahtuva haastemiestiedoksianto mahdollistaa tosiasiallisen tiedonsaannin, mutta tässä vaihtoehdossa saatavillaolohaasteen tuottama resurssisäästö jää olemattomaksi.

Oma näkemykseni on, että saatavillaolohaasteeseen liittyy siinä määrin sekä periaatteellisia että käytännöllisiä ongelmia, että sitä ei voida pitää tarkoituksenmukaisena lainsäädäntötoimena. Lainsäätämisjärjestykseen vaikuttavaa, säännöstason ongelmaa suhteessa perustuslakiin ja ihmisoikeussopimukseen ei välttämättä ole kuitenkaan todettavissa. Todettakoon tässä yhteydessä kuitenkin selvyyden vuoksi, että ihmisoikeustuomioistuin on melko kategorisesti todennut 6 artiklan 1 kohdan loukkauksen tapauksissa, joissa syytetty ei ole saanut tietoa häntä vastaan nostetuista syytteistä.[3]

Todisteprekluusio

Todisteprekluusioon liittyviä reunaehtoja perus- ja ihmisoikeusvelvoitteiden kannalta olen tarkastellut laajasti selvityksessäni, joten tässä yhteydessä ei ole tarpeen toistaa yksityiskohtaisesti tuolloin esittämääni (OM 2024:26 s. 17-32). Johtopäätökseni tuolloin oli, että joissakin ihmisoikeussopimuksen jäsenvaltioissa on voimassa lainsäädäntöä, joka mahdollistaa todistelun rajoittamisen rikosasiassa. Lainsäädäntö itsessään ei ole ristiriidassa ihmisoikeussopimuksen kanssa, mutta yksittäisessä oikeudenkäynnissä on saatettu todeta sopimuksen 6 artiklan loukkaus, mikäli kansallinen tuomioistuin ei ole kyennyt soveltamaan säännöksiä tilanneherkästi eikä ole pystynyt huolehtimaan puolustuksen oikeuksien tosiasiallisesta toteutumisesta. Menettely on loukannut 6 artiklaa etenkin silloin, kun todisteiden esittäminen on evätty muodollisin perustein ja prekluusio on johtanut siihen, että asianosainen ei ole kyennyt esittämään todistelua lainkaan ja on mahdollista, että prekluusiolla on ollut välitön vaikutus syyteasiassa annettuun ratkaisuun.

Lakiesitykseen sisältyvä prekluusio olisi käräjäoikeudessa harkinnanvarainen ja hovioikeudessa voimassa suoraan lain nojalla. Käräjäoikeusvaiheen prekluusio olisi voimaan tullessaan kriittisempi oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin kannalta. Tätä perustelen sillä, että Suomessa puolustus harvoin saa kattavasti tietoa esitutkinta-aineistosta ennen tuomioistuinkäsittelyn alkamista. Prekluusiota ei voida määrätä voimaan muutoin kuin sen jälkeen, kun asianosaisella on ollut riittävästi aikaa ja edellytykset valmistella puolustustaan. Tähän liittyy olennaisena osana mahdollisuus selvittää todistelumahdollisuudet. Esitutkinta-aineisto muodostaa keskeisen osan mahdollista todistelua, mutta asianosaisella on luonnollisesti oikeus esittää myös muuta kuin esitutkinta-aineistosta ilmenevää todistelua. Laajassa rikosasiassa esitutkinta-aineisto saattaa olla hyvin laaja, jolloin siihen perehtymiseen menee runsaasti aikaa. Rikosasiassa, jossa pääkäsittely on aloitettava määräajassa vireilletulosta pakkokeinojen tai alaikäisten asianosaisten vuoksi (ROL 5:13), käsittely käräjäoikeudessa alkaa varsin nopeasti syytteen vireilletulon jälkeen. Tämänkaltaisissa tapauksissa prekluusio ei voine tulla kysymykseen käytännössä lainkaan.

Kokemusteni mukaan prekluusio voisi käräjäoikeudessa tulla kysymykseen lähinnä poikkeuksellisen laajoissa rikosasioissa, joihin ei liity lakiin kirjattua määräaikaa pääkäsittelyn aloittamiseksi. Kovin merkittävä ongelma todistelun myöhäinen nimeäminen ei tiettävästi ole ollut, joten prekluusion käyttöala todennäköisesti tulisi jäämään varsin vähäiseksi. En välttämättä

[3] Ks. *Sejdovic v. Italia* (2006), suuri jaosto (kohdat 101 ja 105).

pidä prekluusion käyttöönottoa käräjäoikeudessa tarpeellisena. Jos oikeuspoliittisista syistä kuitenkin halutaan ulottaa prekluusion käyttömahdollisuus myös käräjäoikeuteen, tulisi sen soveltamisen olla asianosaisten ennakoitavissa. Koska prekluusio ei perustu suoraan lain säännökseen vaan käräjäoikeuden määräykseen, pitäisi määräämismahdollisuus olla jollakin tavalla ennakoitavissa. Ennakoitavuus on keskeinen prekluusion edellytys, koska vain siten asianosaiset voivat varautua todistelun nimeämisen mahdolliseen määräaikaan ja sanktioon, joka estää todisteiden nimeämisen määräajan jälkeen.

Omassa selvityksessäni esitin prekluusion mahdollisuutta sidottavaksi siihen, että käräjäoikeus toimittaa asiassa valmisteluistunnon. Suullista valmisteluistuntoa voidaan pitää suositeltavaa laajoissa rikosasioissa muutenkin ja myös lainsäätäjä on toimillaaan pyrkinyt lisäämään valmisteluistuntoja.[4] Valmisteluistunnon tarve indikoi asian laajuutta ja mahdollistaa prekluusiosta keskustelemisen asianosaisten kanssa ennen prekluusion asettamista. Pidän valmisteluistunnon toimittamista tarkoituksenmukaisena prekluusion asettamisen edellytyksenä etenkin, koska tuomioistuin voi vapaasti määrätä valmisteluistunnon pidettäväksi rikosasioissa, joissa se katsoo valmisteluistunnon tarpeelliseksi.

Hallituksen esityksessä on valmisteluistunnon toimittamisen lisäksi mahdollistettu prekluusion asettaminen myös, "jos siihen on erityinen syy". Tämänkaltainen edellytys on varsin avoin ja jättää tuomioistuimelle huomattavaa harkinnanvaraa sen suhteen, milloin se määrää prekluusiosta. Edellytys ei ole erityisen ennakoitava. Hallituksen esityksessä on kuvattu esimerkkitilanteena pääkäsittely, jossa pyritään taktisesti viivyttämään oikeudenkäyntiä nimeämällä uutta todistelua.[5] Kuten olen todennut lakivaliokunnalle antamassani lausunnossa, prekluusio soveltuu verraten huonosti tällaiseen tilanteeseen reagoimiseen. Prekluusio edellyttää asianosaisten kuulemista ja kohtuullista aikaa valmistella puolustusta ennen määräajan umpeutumista.

Prekluusion asettamisen harkinnanvaraisuus on omiaan aiheuttamaan ongelmia, koska prekluusio on vaikutuksiltaan merkittävä prosessuaalinen sanktio. Ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuissa kuvatut ongelmat epäkohdat soveltamisessa ovat liittyneet siihen, että kansalliset tuomioistuimet eivät ole riittävästi huomioineet puolustautumisen vähimmäisedellytyksiä prekluusion asettaessaan.[6] Pidän hallituksen esityksen säännösehdotusta oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 luvun 10a §:ksi ongelmallisena siihen liittyvän avoimen harkintamahdollisuuden vuoksi, joka on ristiriidassa prekluusiolta vaadittavan ennakoitavuuden ja soveltamiskäytännön yhtenäisyyden kannalta. Vaikka lakiesitys teknisesti olisi yhdenmukainen perustuslaista ja ihmisoikeussopimuksesta ilmenevien velvoitteiden kanssa, on ilmeistä, että siitä tulee aiheutumaan merkittäviä ongelmia oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimusten näkökulmasta yksittäisissä oikeudenkäynneissä.

Prekluusio hovioikeudessa perustuisi suoraan lain säännökseen, jolloin siihen ei liity vastaavia ennakoitavuuteen ja soveltamiskäytännön yhdenmukaisuuteen liittyviä näkökohtia kuin käräjäoikeudessa. Prekluusio hovioikeudessa on lähtökohdiltaan erilainen, koska käräjäoikeuden käsittelyssä asianosaisella on ollut oikeus nimetä haluamansa todisteet ja saada selkoa vastapuolen todistelusta. Oikeudenkäynnin painopisteen tulee olla käräjäoikeudessa, jolloin on johdonmukaista, että kaikki relevantti todistelu on esitettävä jo tässä vaiheessa. En siten näe perus- ja ihmisoikeusvelvoitteiden näkökulmasta ongelmia siinä, että hovioikeudessa prekluusio on voimassa suoraan lain nojalla. Mikäli prekluusio on voimassa hovioikeudessa, johdonmukaisuuden vuoksi näin tulee olla myös muutoksenhaussa korkeimpaan oikeuteen sekä

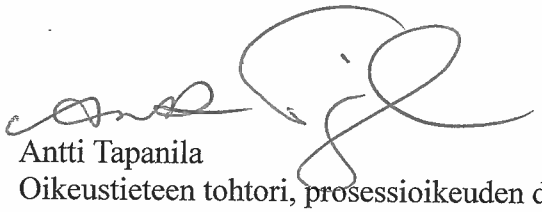
[4] Ks. HE 133/2021 s. 18 ja 80-81.
[5] HE 138/2026 s. 67.
[6] OM 2024:6 s. 30-31.

ylimääräisessä muutoksenhaussa. Muutoin on vaarana, että hovioikeuskäsittelyn jälkeen vedotaan todisteisiin, jotka ovat prekludoituneet jo hovioikeudessa.

Yhteenveto

Olen edellä kiinnittänyt huomiota saatavillaolohaasteeseen ja prekluusioon käräjäoikeudessa liittyviin ongelmiin perus- ja ihmisoikeusvelvoitteiden kannalta. Nähdäkseni lakiesitys olisi perustellumpaa hyväksyä siinä muodossa, että saatavillaolohaastetta ei oteta käyttöön eikä prekluusiota mahdollisteta käräjäoikeudessa muutoin kuin toimitettaessa rikosasian valmisteluistunto. En kuitenkaan pidä näitä esityksiä niin ilmeisessä ristiriidassa olevina perus- ja ihmisoikeusvelvoitteisiin, että lakiesitystä ei voitaisi kokonaisuutena käsitellä tavallisessa lainsäätämisjärjestyksessä.

Tampereella 8. syyskuuta 2026



Antti Tapanila
Oikeustieteen tohtori, prosessioikeuden dosentti